
Gender en Inkomen
Analyse en ontwikkeling van indicatoren
BGIA
(Belgian Gender and Income Analysis)

Samenvatting

Danièle Meulders en Síle O’Dorchai

Université Libre de Bruxelles
Département d’Economie Appliquée (DULBEA)

Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen
Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie

“AGORA” programma van het Federaal Wetenschapsbeleid

Contractnr. : AG/11/144

Acroniem : BGIA

Project : Gender en Inkomen : analyse en ontwikkeling van indicatoren – BGIA (Belgian Gender and Income Analysis)

Het project « Gender en inkomen : analyse en ontwikkeling van indicatoren - Belgian Gender and Income Analysis (BGIA) » is een samenwerking van het Federaal Wetenschapsbeleid, het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie en het departement Toegepaste economie van de Université Libre de Bruxelles (DULBEA). Het project beoogt een analyse te maken van de gegevens die betrekking hebben op het inkomen van vrouwen en mannen aan de hand van de gegevens in de verschillende gegevensbanken die in België beschikbaar zijn, de ongelijkheden te meten die bestaan tussen het individuele inkomen van mannen en van vrouwen, een statistisch en econometrisch onderzoek te verrichten naar deze inkomensverschillen, indicatoren aan te brengen voor opvolging hiervan en eveneens het individuele inkomen te onderzoeken van de partners binnen het koppel en de effecten van een breuk op de individuele inkomens te analyseren.

Inkomen en armoede van individuen

Voor dit project hebben wij ons aanvankelijk toegelegd op het berekenen van het individueel inkomen van vrouwen en mannen in België. Wij stelden de berekening voor van verscheidene indicatoren waarmee de inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen meetbaar worden, alsook het individueel armoederisico waarmee zij geconfronteerd worden. Voor deze analyse is een eigen methodologie uitgewerkt en zijn specifieke indicatoren ontwikkeld.

Vernieuwend aan deze studie is dat zij dieper ingaat op het persoonlijk inkomen van individuen, het inkomen waarover zij beschikken door hun werk, door overdrachten die hun worden uitgekeerd, door inkomsten uit onroerende en roerende goederen... en dit ongeacht hun leefwijze of het gezin waartoe zij behoren. Wij nemen hierbij radicaal afstand van de traditionele benaderingen van armoede en inkomen, die het gezin aanzien als eenheid van analyse en verdeling. Er zijn immers heel wat studies die de individueel gemeten loonverschillen tussen mannen en vrouwen onderzoeken, maar slechts weinig studies gaan dieper in op de verschillen tussen het totaal bruto individueel inkomen van vrouwen en mannen. Dit kan voor een deel worden toegeschreven aan het ontbreken van kwalitatief hoogstaande statistische gegevens over meerdere bestanddelen van het individueel inkomen : vele gegevensbanken zijn nog steeds gebouwd uitgaand van het gezin, waarvoor samengevoegde gegevens worden verzameld inzake de verschillende bestanddelen van inkomen en uitgaven.

De armoedegraad wordt traditioneel geraamd uitgaand van de sterke hypothese dat alle inkomens door de leden van een gezin onderling gemeenschappelijk ter beschikking gesteld en gedeeld gebruikt worden, ongeacht hun eigen inbreng. Volgens deze benadering is een persoon arm indien deze deel uitmaakt van een arm gezin, ongeacht zijn persoonlijke inkomsten.

Men kan zich de vraag stellen in hoeverre deze hypothese nog geldt, die werd overgeërfd van de neo-klassieke benadering toen het gezin beschouwd werd als een zwarte doos die functioneert als «  n man », waarbij het nut van het gezin maximaal een onbaatzuchtige invulling krijgt.

Het verontrustende hieraan is dat deze centrale hypothese dat alle middelen van de gezinnen volledig worden gedeeld, niet ter discussie wordt gesteld maar evenmin als sterke hypothese wordt voorgesteld door auteurs van armoedestudies. Ze stellen hun

resultaten voor alsof deze universeel zijn, zonder te vermelden in hoeverre zij aan deze aanvangshypothese onderhevig zijn.

Ook al maakt deze hypothese het bij brede internationale vergelijkingen die aan de genderproblematiek voorbijgaan ondanks alles mogelijk de toestand van gezinnen in verschillende landen te vergelijken, toch moet van bij de analyse van individuele kenmerken die tot armoede kunnen leiden de validiteit van de resultaten in vraag worden gesteld. Men kan er immers van uitgaan dat er een sterke correlatie bestaat tussen verscheidene individuele kenmerken en het gezinstype waartoe men behoort en dat derhalve de interpretatie van de resultaten van het armoederisico aan de hand van de hypothese dat individuele kenmerken onderling gemeenschappelijk ter beschikking gesteld en gedeeld gebruikt worden, leiden tot valse interpretaties ingevolge de sterke correlatie tussen kenmerken en gezinstype. Aan de hand van de analyse van het armoederisico voor gezinnen is het niet mogelijk de kansarmoede te meten van individuen bij ontbinding van het gezin.

Cantillon en Nolan formuleren het als volgt (2001): *“A major objection that feminist economics raises to traditional neoclassical theory is that it neglects what goes on within families.”.....“Conventional methods analyzing poverty and income inequality take the household as the income recipient unit, and assume resources are shared so that each individual in a given household has the same standard of living. If different individuals within the household are likely to experience different levels of well-being, this could have major implications for our understanding of poverty and for the way anti-poverty policies are framed... In particular, conventional practice could lead to the extent and nature of gender differences in the experience of poverty being understated, and to the capacity of policy to improve living standards being seriously impaired.”*

Tallose economen hebben reeds aangetoond dat de armoede van vrouwen onderschat wordt als men gebruik maakt van de hypothese dat de inkomens gelijk zijn verdeeld tussen de gezinsleden onderling (Folbre 1986, Kabeer 1994, Woolley & Marshall 1994, Nelson 1996). Het gezin geldt daarbij in zekere zin als schaaamlap voor de armoede.

De vraag die zich opdringt, is deze naar de verdeling van middelen tussen de gezinsleden onderling en de armoederisico's die elk gezinslid afzonderlijk loopt. Verscheidene studies hebben geprobeerd de beheerswijze van middelen en uitgaven binnen het gezin in kaart te brengen door in te gaan op de machtsverhoudingen tussen partners, op de wijze waarop beslissingen tot stand komen en op het belastings- en overdrachtenstelsel (Pahl 1980, 1983, 1989, Vogler 1989, Vogler & Pahl 1993, 1994, Woolley & Marshall 1994). Anderen hebben getracht de verdeelregels te identificeren door gezinsuitgaven uit te splitsen volgens de verworven goederen of diensten (Browning, Bourguignon, Chiappori en Lechene 1994). Nog anderen berekenden de verdelingsgraad van het inkomen binnen het gezin en de mate waarin deze onderhevig is aan wijzigingen in het belastings- en overdrachtenstelsel (Lundberg, Pollak and Wales 1997).

Voor het BGIA-project is een nieuwe methodologie uitgewerkt die de armoede op individueel niveau analyseert veeleer dan op gezinsniveau: de middelen van ieder individu, ongeacht de kenmerken van het gezin waarvan men deel uitmaakt. Met deze methode onderzoekt men de toestand van de individuen in geval van ontbinding van het gezin. De hypothese dat de individuele inkomsten niet worden gedeeld, is niet extremer dan deze van een volledige middelendeling.

Andere pogingen om het meten van de armoede te individualiseren, beperkten zich tot alleenwonende individuen of namen enkel de individuele inkomens in aanmerking, zonder rekening te houden met de geglobaliseerde inkomsten op gezinsniveau (Daly & Rake 2002).

Uit de analyse van de individuele inkomensverschillen tussen vrouwen en mannen in België blijkt dat sterke ongelijkheden de inkomensverdeling tussen vrouwen en mannen kenmerken : in 2006 lag het netto individueel inkomen van vrouwen gemiddeld 38% lager dan dat van mannen. Als men de inkomensbestanddelen terugbrengt tot het aantal begunstigden, vallen deze steeds lager uit voor vrouwen :

- De inkomens uit arbeid zijn gemiddeld 28% lager en uit analyse van de bestanddelen blijkt dat het verschil dat men voor het basisinkomen vaststelt, vergroot wordt door de verschillende onrechtstreekse loonvormen.
- De overdrachten van de overheid zwakken geenszins de ongelijkheden af aangezien ze gemiddeld 25% lager zijn voor vrouwen, -34% voor pensioenen, -31% voor werkloosheidsuitkeringen, ongelijkheden veroorzaakt door de niet-individualisering van rechten, loopbaanonderbrekingen en deeltijds werken bij vrouwen.

Analyse van het netto individueel inkomen vult deze cijfers aan :

- Vrouwen maken 83% uit van de personen in het eerste deciel ; ze hebben nog slechts een aandeel van 23% in het tiende deciel.
- Het leeftijdseffect is verschillend voor mannen en vrouwen. Mannen van 35 tot 65 jaar vindt men hoofdzakelijk terug in de laatste decielen. Vrouwen van dezelfde leeftijdsgroep daarentegen maken vooral deel uit van de eerste decielen. En de toestand is bijzonder zorgwekkend voor de vrouwen van de oudste leeftijdscategorie. Ongeacht het soort activiteit bevinden vrouwen zich in verhouding tot mannen steeds in de laagste decielen, zelfs wanneer ze voltijds werken.
- Ten slotte werkt ook het opleidingsniveau niet op dezelfde wijze voor de beide geslachten. Vrouwen met een bescheiden of gemiddeld opleidingsniveau zijn meer dan mannen blootgesteld aan een laag inkomen.

Ontleding van de Gini-coëfficiënt voor 2006 toont aan dat 53% van de inkomensongelijkheid bij de totale bevolking toegeschreven kan worden aan de verschillen tussen mannen en vrouwen. Drie vijfde van deze gender-ongelijkheden zijn het gevolg van het feit dat het netto-jaarinkomen van mannen hoger is dan het vrouwelijk netto-inkomen. De twee gelijkheidsindicatoren die uit de ontleding voortvloeien, i.e. enerzijds de indicator die het verschil meet tussen de inkomensspreiding bij vrouwen en mannen (betrekkelijk economisch verschil dat schommelt tussen 0 voor identieke spreidingen en 1 wanneer ze niet overlappen) en anderzijds de verhouding tussen het snijvlak tussen de beide spreidingen (het deel van de ongelijkheden tussen de groep van de vrouwen en deze van de mannen dat het gevolg is van de overlapping van hun respectieve spreidingen waardoor vrouwen aan de bovenzijde van hun spreiding een hoger inkomen hebben dan dat van mannen aan de onderzijde van hun spreiding) en het totaal van de intergroepen-ongelijkheid, wijzen beide op een sterke ongelijkheid. In

België bedraagt het economisch verschil 0.605, wat aangeeft dat de inkomensspreiding voor vrouwen en voor mannen vrij ver uit elkaar ligt. De tweede indicator die evolueert in de tegengestelde zin van het betrekkelijk economisch verschil bedraagt 0.395. Deze beide indicatoren vertonen een lichte verbetering in 2007 met respectievelijk 0.586 en 0.414.

Door ontleding van de inkomensverschillen met de Oaxaca-Blinder methode (1973) kan het effect van het onderscheid in kenmerken gemeten worden op het inkomensverschil tussen vrouwen en mannen. Dit effect « verklaart » 32% van de inkomensverschillen. Het prijseffect, dat traditioneel wordt toegeschreven aan verschillen in het rendement van identieke kenmerken of aan niet-vastgestelde kenmerken bedraagt 68%. Als men enkel de werknemers in aanmerking neemt, loopt het verklaarde deel op tot 43%. Het « niet-verklaarde » deel maakt evenwel nog steeds ruim de helft uit van het vastgestelde verschil (57%). Het resultaat stemt overeen met de ontleding van het loonverschil in België. De meeste onderzoeken naar het loonverschil constateren dat het niet verklaarde deel van het vast te stellen onderscheid in kenmerken ruim de helft van het bruto loonverschil bedraagt (54% in het rapport 2009 over het loonverschil tussen vrouwen en mannen in België, uitgegeven door het Instituut voor Gelijke van Vrouwen en Mannen ; 72% in de analyse van O'Dorchai (2008)). Zowel voor het totaal inkomen als voor het loon kan het verschil tussen vrouwen en mannen slechts voor minder dan 50% worden toegeschreven aan het onderscheid in kenmerken. Meer dan 50% kan dus louter discriminatie zijn ten opzichte van vrouwen.

Individuele armoede of financiële afhankelijkheid

Wij hebben de traditionele benadering van de armoede herzien : het Europees armoederisicopercentage wordt omschreven als het percentage personen dat tot een **gezin** behoort met een beschikbaar equivalent volwassen inkomen dat minder bedraagt dan 60% van het equivalent nationaal mediaaninkomen. Dit armoede-risicopercentage gaat daarmee uit van de sterke hypothese dat alle inkomens door de leden van een gezin onderling volledig gemeenschappelijk ter beschikking gesteld en gedeeld gebruikt worden. Uitgaand van die omschrijving en van de individuele inkomens die wij hebben berekend, definieerden wij het begrip « **financiële afhankelijkheid** » : hierbij zijn personen financieel afhankelijk als zij een **netto individueel inkomen** hebben dat minder dan 60% bedraagt van het individuele mediaaninkomen. Het begrip financiële afhankelijkheid staat immers voor het armoederisico dat bestaat als iemand met eigen middelen in zijn behoeften moet voldoen, zonder hulp van anderen. Wij gaan uit van de hypothese dat individuen slechts beschermd zijn tegen het armoederisico door het inkomen waarover zij persoonlijk beschikken. Het essentiële verschil met het Europese armoedepercentage is dat wij het gezin niet beschouwen als eenheid van gedeelde middelen. Wij nemen elk individu afzonderlijk in aanmerking, ongeacht het gezin waartoe het behoort, en houden rekening met het individueel inkomen van elke persoon.

Uit de financiële afhankelijkheidsgraad blijkt dat 36% van de vrouwen en 11% van de mannen in België een individueel inkomen heeft dat lager is dan de drempel van 60% van het individueel mediaaninkomen.

- Voor vrouwen is het risico op financiële afhankelijkheid driemaal groter dan voor mannen.
- Het inkomen van vrouwen die financieel afhankelijk zijn, is verder verwijderd van de afhankelijkheidsdrempel dan dat van mannen, waaruit men mag besluiten

dat financieel afhankelijke vrouwen in een moeilijker situatie verkeren dan mannen.

- De intensiteit van de afhankelijkheid is vijfmaal groter voor vrouwen.
- Zonder tussenkomst van de overheid zou het individueel armoederisico 46% bedragen, het gecombineerd effect van belastingen en overdrachten vermindert dit percentage tot 24%. Voor vrouwen zakt dit cijfer van 55 tot 36%, voor mannen van 37 tot 11%. In absolute en relatieve cijfers is het effect dus groter voor mannen en de herverdelende staatstussenkomst komt mannen dan ook sterker ten goede dan vrouwen.

De berekening van het armoederisico op individuele basis heeft twee effecten : enerzijds is het percentage risicopersonen groter als men de hypothese van gedeelde middelen binnen het gezin verwerpt, anderzijds is het risico voor vrouwen aanzienlijk groter als men dit berekent per individu. Het armoede-risicopercentage voor vrouwen bedraagt 36% als de berekening gebeurt op basis van het individueel inkomen. Het bedraagt nog slechts 16% wanneer het risico, zoals in de Europese berekeningen, berekend wordt op gezinsbasis. De verhouding tussen de financiële afhankelijkheidsgraad van vrouwen en van mannen bedraagt 3.16 in de berekening van de BGIA, maar slechts 1.23 in de Europese berekening.

De financiële afhankelijkheidsgraad of het individueel armoede-risicopercentage ligt 10 punten hoger dan het Europese armoede-risicocijfer. Het Europees armoede-risicopercentage ligt hoger voor mannen (+2%) maar is vooral aanzienlijk lager voor vrouwen (-20%). Dit illustreert ten volle het effect van de gekozen hypothesen : het Europees percentage onderschat de risico's die de vrouwen lopen ; deze conclusie bevestigt de vaststellingen van Daly en Rake (2002) die stellen dat de hypothese van een gelijke verdeling van de inkomens binnen gezinnen de armoedetoestand van vrouwen minimaliseert.

Aan de hand van de raming van een Probit model worden de variabelen zichtbaar die de financiële afhankelijkheid bepalen. Met dit model kunnen de netto effecten berekend worden van kenmerken zoals het activiteitsstatuut, de leeftijd, de opleiding, de leefwijzen, de nationaliteit, ceteris paribus.

Ceteris paribus - wat betekent voor personen met hetzelfde statuut ten opzichte van de activiteit, die tot eenzelfde leeftijdsgroep behoren, over hetzelfde opleidingsniveau beschikken en deel uitmaken van een gezin van hetzelfde type - vermindert het feit dat men een man is de kans op financiële afhankelijkheid met 18.5%. Als men daarentegen mannen en vrouwen vergelijkt zonder te controleren voor de andere verklarende variabelen, dan vermindert het feit dat men een man is de kans op financiële afhankelijkheid met 24.8%.

- Het **activiteitsstatuut** blijft het kenmerk dat de financiële afhankelijkheidsgraad het meest beïnvloedt. Men stelt vast dat voltijds werken het beste middel is om financiële afhankelijkheid te voorkomen. Voor wie deeltijds werkt, vergroot de kans op afhankelijkheid met 13,5 procentpunt bij vrouwen en met 12,8 bij mannen (ceteris paribus). Zowel bij vrouwen als bij mannen wordt inactiviteit het meest met een sterke financiële afhankelijkheid geassocieerd. De weerslag van werkloosheid en pensioen is veel

groter voor vrouwen dan voor mannen met dezelfde kenmerken. Op dit niveau komen de effecten van de niet-individualisering van sociale rechten en van de onderbroken en deeltijdse loopbaan tot uiting.

- De bijkomstige **leeftijdseffecten** worden uitgevlakt door controle voor de andere kenmerken.
- Als alle overige kenmerken dezelfde blijven, leidt een laag **opleidingsniveau** bij vrouwen tot een relevante toename van de risico's op financiële afhankelijkheid. Het inkomen van vrouwen is veel gevoeliger aan het opleidingsniveau, dat ook hun activiteitsgraad beïnvloedt.
- Ten slotte is ook de analyse van de **nationaliteit** van de individuen opmerkelijk : wie afkomstig is uit een land dat geen lid is van de Europese Unie heeft een grotere kans op afhankelijkheid : 11,1 procentpunt voor mannen en 39,6 procentpunt voor vrouwen.

Uit deze analyse van de Belgische SILC 2006 blijkt dat in België sterke ongelijkheden bestaan tussen vrouwen en mannen. Ongeacht de inkomens die men in aanmerking neemt, zijn deze voor vrouwen lager dan voor mannen : dit geldt zowel voor inkomens uit arbeid als voor overdrachten van de overheid. De inkomensverschillen tussen vrouwen en mannen kunnen slechts ten belope van 31% worden verklaard door verschillen tussen vastgestelde kenmerken. Vrouwen lopen derhalve een aanzienlijk groter individueel armoederisico dan mannen, ongeacht hun kenmerken. Ook stelt men vast dat de hypothese dat alle inkomens door de leden van een gezin onderling gemeenschappelijk ter beschikking gesteld en gedeeld gebruikt worden, de risico's op armoede of financiële afhankelijkheid voor vrouwen maskeert.

Voorstel voor nieuwe ongelijkheids- en armoede-indicatoren

In de studie stellen wij voor om de ongelijkheden tussen vrouwen en mannen inzake inkomen en armoede samen te brengen in een aantal indicatoren, die worden weergegeven in tabel 1.

De eerste reeks indicatoren voor inkomensongelijkheid gaat uit van de verhouding tussen het gemiddeld inkomen van vrouwen en van mannen. Wat het bruto en netto inkomen betreft, gaat het om het gemiddeld inkomen van de hele populatie, terwijl voor de inkomens uit economische activiteit en overdrachten van de overheid en de bestanddelen hiervan het gemiddeld inkomen per begunstigde wordt berekend.

De verhouding tussen het percentage vrouwen in het eerste en in het laatste deciel wordt berekend door het percentage vrouwen in het eerste deciel te delen door het percentage vrouwen in het laatste deciel, waarbij de decielen zijn berekend op grond van het netto individueel inkomen van de individuen waaruit de totale populatie is samengesteld.

De indicatoren die slaan op de ontleding van de Gini-coëfficiënt worden berekend uitgaand van het netto individueel inkomen.

Bij de ongelijkheidsindicatoren voor het risico op financiële afhankelijkheid of individuele armoede zetten wij eerst de percentages uiteen voor financiële

afhankelijkheid of voor het risico op individuele armoede die berekend zijn op basis van het netto individueel inkomen van vrouwen en mannen.

De verhouding tussen de financiële afhankelijkheidsgraad van vrouwen en van mannen synthetiseert het verschillende risico voor vrouwen en mannen : voor vrouwen is de kans driemaal groter dan voor mannen om in een toestand van financiële afhankelijkheid terecht te komen. Deze indicator vertoont gelijkenis met de « gender poverty gap » ontwikkeld door Casper *et al.* (1994), die het armoedeverval tussen mannen en vrouwen omschrijven als de verhouding tussen het percentage arme vrouwen en het percentage arme mannen.

Het betrekkelijke mediaanverschil geeft het verschil aan tussen het individueel mediaaninkomen van personen die niet boven de afhankelijkheidsdrempel uitkomen en de afhankelijkheidsdrempel zelf, uitgedrukt in percentage van de afhankelijkheidsdrempel. Deze indicator werd voorgesteld door Atkinson *et al.* (2002). Aan de hand van de verhouding tussen de betrekkelijke mediaanverschillen die gelden voor vrouwen en voor mannen meet men de omvang van hun respectieve financiële afhankelijkheid.

De laatste indicator ten slotte is de verhouding tussen de intensiteit van het risico op afhankelijkheid voor vrouwen en voor mannen. De intensiteit van het afhankelijkheidsrisico is het product van twee bestanddelen : de afhankelijkheidsgraad en het betrekkelijke mediaanverschil. Deze indicator combineert derhalve het aantal individuen onder de afhankelijkheidsdrempel in functie van hun geslacht met de sterkte van deze afhankelijkheid bij individuen die in een toestand van afhankelijkheid verkeren.

Tabel . Voorgestelde indicatoren

	SILC-België 2006	SILC-België 2007
Indicatoren voor inkomensongelijkheid		
Verhoudingen tussen het gemiddeld inkomen van vrouwen en van mannen		
Bruto inkomen	0.55	0.56
Netto inkomen	0.62	0.63
Inkomen afkomstig van een economische activiteit	0.72	0.71
Waarvan : Inkomen van loontrekkenden	0.72	0.70
Waarvan: Loon	0.74	0.73
Premies	0.58	0.58
Waarvan : Vakantiegeld	0.61	0.61
Eindejaarspremie	0.68	0.66
Dertiende maand	0.70	0.72
Inkomen uit een zelfstandige activiteit	0.67	0.68
Overdrachten van de overheid	0.75	0.77
Waarvan: Pensioenen	0.66	0.70
Werkloosheid	0.68	0.71
Waarvan : Werkloosheidsuitkering	0.89	0.88
Invaliditeitsuitkering	0.83	0.87
Verhouding tussen het percentage vrouwen in het eerste en het laatste deciel	3.6	3.6
Indicatoren voor de ontleding van de Gini-coëfficiënt		
Betrekkelijke economische afstand	0.605	0.586
Verhouding tussen de transvariatie en de bruto intergroepen-ongelijkheid	0.393	0.414

**Ongelijkheidsindicatoren voor
het risico op financiële
afhankelijkheid of individuele
armoede**

Financiële afhankelijkheidsgraad of risico op individuele armoede		
Totaal	24%	23%
Vrouwen	36%	34%
Mannen	11%	11%
Verhouding tussen de financiële afhankelijkheidsgraad van vrouwen en van mannen	3.3	3.1
Verhouding tussen het betrekkelijke mediaanverschil voor vrouwen en voor mannen	1.7	1.6
Verhouding tussen de intensiteit van de financiële afhankelijkheid van vrouwen en van mannen	5.6	5

Bron: SILC 2006+2007, eigen berekeningen

Europese vergelijking

Dezelfde ramingen werden verricht voor meerdere Europese landen. In de negen onderzochte landen is het netto individueel inkomen van vrouwen lager dan dat van mannen. Het verschil schommelt tussen -45% in Luxemburg en – 20% in Zweden.

Zweden (-20%), Polen (-25%) en Frankrijk (-30%) kennen de kleinste verschillen, Luxemburg (-45%) en Ierland (-41%) situeren zich aan de andere zijde van het spectrum. Aangezien Frankrijk en vooral Zweden gendergebonden loonverschillen vertonen die bij de grootste van Europa horen, kan de kleinere ongelijkheid tussen de inkomens verklaard worden aan de hand van het stelsel van overdrachten van de overheid. Dit geldt eveneens voor Polen. Recente cijfers van Eurostat (Wolff 2009) tonen aan dat de percentsgewijze vermindering van het armoederisico ingevolge overdrachten van de overheid zeer groot is in landen zoals Zweden en Frankrijk, met respectievelijk 62% en 50%. In Polen is het gendergebonden loonverschil vrij klein en overdrachten van de overheid verminderen het armoederisico met ongeveer 37%.

In de negen onderzochte landen is het risicopercentage voor de financiële afhankelijkheid van vrouwen groter dan dat van mannen. Het verschil is bijzonder uitgesproken in Luxemburg en Spanje (34 procentpunt), maar is kleiner in Polen en in Zweden (7 procentpunt). In absolute cijfers schommelt de financiële afhankelijkheidsgraad van mannen tussen 9% in Luxemburg en 21% in Polen, terwijl het cijfer voor vrouwen varieert van 20% in Zweden tot 49% in Spanje.

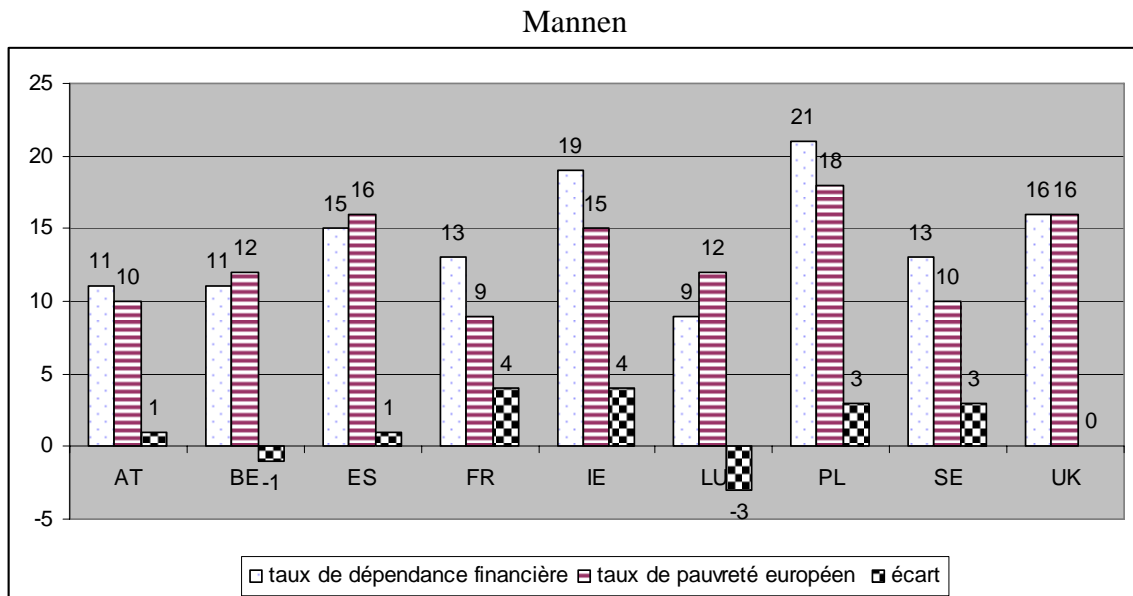
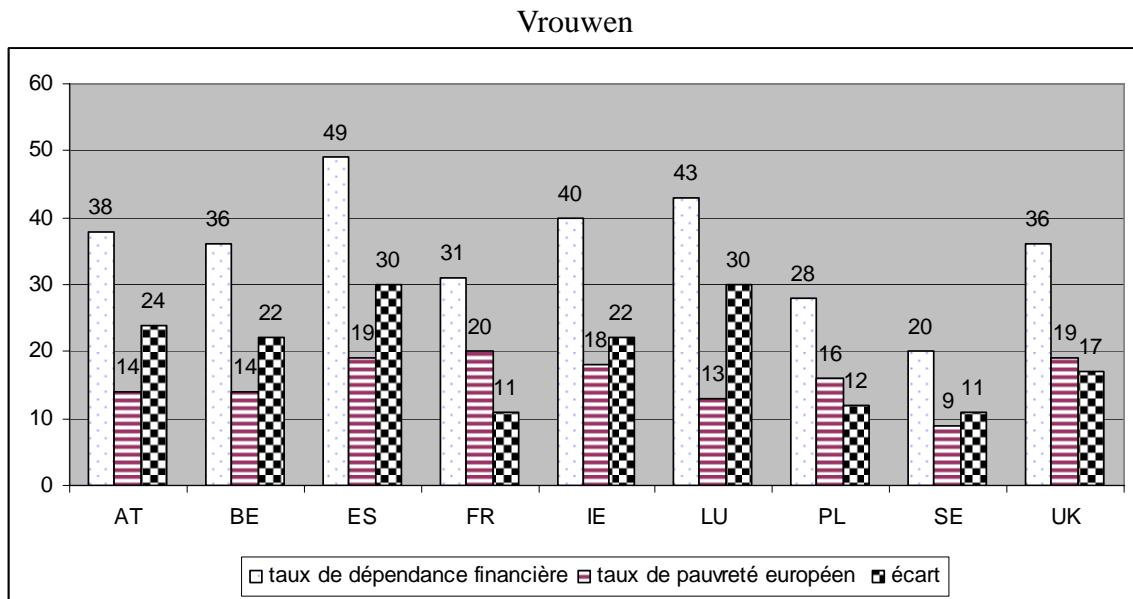
Tabel 2 : Ongelijkheid tussen het netto inkomen en de financiële afhankelijkheid van vrouwen en mannen in 9 Europese landen

	AT	BE	ES	FR	IE	LU	SE
Verhouding tussen het netto individueel inkomen van vrouwen en dat van mannen	0.61	0.62	0.63	0.70	0.59	0.55	0.80
Verhouding tussen het percentage vrouwen in het eerste en in het laatste deciel	3.4	3.5	3.2	2.5	3.5	3.8	2.3
Financiële afhankelijkheidsgraad							
Vrouwen	38	36	49	31	40	43	20
Mannen	11	11	15	13	19	9	13
Verhouding tussen de financiële afhankelijkheidsgraad van vrouwen en die van mannen	3.4	3.2	3.4	2.3	2.1	4.9	1.4
Verhouding tussen het mediaanverschil voor vrouwen en voor mannen	1.4	1.8	1.6	1.3	2.3	2.0	0.8
Verhouding tussen de intensiteit van de afhankelijkheid voor vrouwen en voor mannen	4.7	5.8	5.3	3.0	5.0	10.1	1.1

Grafiek 1 vergelijkt voor vrouwen en voor mannen de financiële afhankelijkheidsgraad en het armoederisico op Europees niveau. Op grond hiervan is een vergelijking mogelijk tussen de financiële afhankelijkheidsgraad berekend volgens de hypothese dat de individuele inkomens door de leden van het gezin niet gedeeld gebruikt worden enerzijds en het armoede-risicopercentage dat uitgaat van een equivalent inkomen voor alle leden van het gezin anderzijds.

Voor vrouwen zijn de verschillen zeer groot. De financiële afhankelijkheidsgraad is veel hoger dan het armoede-risicopercentage. Daarentegen leunt de financiële afhankelijkheidsgraad van mannen vrij dicht aan bij hun armoede-risicopercentage.

Grafiek 1: Vergelijking van de financiële afhankelijkheidsgraad en het Europees armoede-risicopercentage

Bron : EU-SILC 2006

In alle onderzochte landen, behalve Polen en het Verenigd Koninkrijk, is de financiële afhankelijkheidsgraad van vrouwen minstens tweemaal hoger dan hun armoede-risicopercentage. Hieruit kan worden afgeleid dat een groot aantal vrouwen in armoede

zouden verkeren indien zij niet langer beschikken over een deel van het inkomen van een gezinslid. Deze resultaten sluiten aan bij deze van Daly en Rake (2002): *“Measuring household income and calculating poverty rates at the household level implies that incomes are shared equally within households. Where such sharing does not occur, it is women who are most likely to be affected, since they command lower incomes on average. Hence, this methodological practice tends to overstate women’s access to income (and understate their poverty rates)”* (Daly and Rake 2002, appendix p.3).

Naast de verhouding tussen de financiële afhankelijkheidsgraad van vrouwen en van mannen hebben wij voor verscheidene Europese landen eveneens de andere indicatoren van financiële afhankelijkheid onderzocht (tabel 2).

De verhouding tussen de mediaanverschillen voor vrouwen en mannen geeft aan dat in alle onderzochte landen vrouwen in een toestand van financiële afhankelijkheid een individueel inkomen hebben dat veel kleiner is dan dat van mannen in dezelfde situatie: de verhouding schommelt tussen 1,1 in Polen en het Verenigd Koninkrijk (wat wijst op slechts weinig gendergebonden verschil tussen de betreffende mediaanverschillen voor vrouwen en voor mannen) en 2,3% in Ierland (waar de financiële afhankelijkheid voor vrouwen dus veel groter is dan voor mannen).

De verhouding tussen de intensiteit van de afhankelijkheid bij vrouwen en bij mannen geeft aan dat de intensiteit van de financiële afhankelijkheid van vrouwen in Luxemburg tienmaal groter is dan deze van mannen, terwijl hiervoor in Zweden vrijwel gelijkheid bestaat met een indicator 1,1.

In vijf van de negen landen (België, Ierland, Luxemburg, Oostenrijk en Spanje) maken vrouwen tussen 80 en 90% van de populatie uit in het eerste deciel. In het laatste deciel daarentegen gelden zij nog slechts voor 23-30% van de populatie in alle landen behalve Polen (waar zij 35% uitmaken van de populatie in dit deciel). De verhouding tussen het aantal vrouwen in het eerste en het laatste deciel schommelt van 1,7 in Polen tot 3,8 in Luxemburg. In dit land blijken er bij de laagste inkomens negen keer méér vrouwen dan mannen te zijn en bij de hoogste inkomens drie keer meer mannen dan vrouwen.

Ongelijkheden binnen het koppel

Mannen en vrouwen die een koppel vormen, vertonen een aantal verschillen met de totale populatie. Individuen die in een koppel leven, hebben in grotere mate kinderen ten laste en hun opleidingsniveau is enigszins hoger. Koppels bestaan doorgaans ook meer uit voltijdse werknemers en minder uit werklozen, maar het percentage deeltijds werkende en inactieve vrouwen vrouwen is groter binnen de groep koppels dan in de totale populatie.

De vergelijking tussen de ongelijkheidsindicatoren en de verhoudingen van het inkomen per begunstigde tussen personen in een koppel en de totale populatie wijst er duidelijk op dat er een grotere ongelijkheid bestaat voor personen die in een koppel leven. Het verschil tussen het netto gemiddeld inkomen van vrouwen en dat van mannen bedraagt 46% voor personen die in een koppel leven en 38% voor de hele populatie. Uit de analyse per type inkomen blijkt dat bij de overdrachten van de overheid het grootste verschil bestaat (de verhouding tussen gemiddelde overdrachten voor vrouwen en voor mannen is

23 procentpunt lager bij de koppels) met 13% voor de pensioenen en 16% voor de werkloosheidsuitkeringen.

De meer kwetsbare toestand van vrouwen in een koppel blijkt uit de analyse van de verhouding tussen het percentage vrouwen in het eerste en het laatste deciel van het totaal netto inkomen met een cijfer van 5.5 tegenover 3.6 voor het totaal van de vrouwen. De financiële afhankelijkheidsgraad is voor personen in een koppel dezelfde als voor de hele populatie, maar de afhankelijkheid van vrouwen in een koppel is 4 punten groter dan het totale cijfer voor alle vrouwen, terwijl de afhankelijkheidsgraad van mannen in een koppel de helft lager ligt dan het percentage voor de totale mannenpopulatie. De verhouding tussen de afhankelijkheidsgraad van vrouwen en deze van mannen bedraagt bijna het dubbele van het cijfer dat wordt vastgesteld voor de hele populatie.

Vervolgens zijn wij dieper ingegaan op de ongelijkheid tussen de partners binnen het koppel. In 78% van de koppels is het inkomen van de man hoger dan dat van de vrouw. Dit percentage bedraagt 69% voor samenwonende koppels en 81% voor gehuwde koppels. Vrouwen met een hoger inkomen dan hun partner zijn talrijker bij samenwonenden (23% tegenover 14%). Bij slechts 6% van de koppels bestaat er een quasi-gelijkheid van inkomen voor de vrouw en de man (5% bij gehuwde koppels en 9% bij samenwonenden). Het inkomensverschil tussen vrouwen en mannen is het grootst in de eerste twee decielen. De toestand van de vrouwen is kwetsbaarder naargelang het gezinsinkomen kleiner is. De inkomensongelijkheid tussen partners is minder sterk bij samenwonende koppels dan bij gehuwde koppels.

Bij meer dan de helft van de koppels verkeert geen van beide partners in een toestand van financiële afhankelijkheid. In 42% van de gevallen is één van beide partners financieel afhankelijk en voor 90% is de vrouw degene die financieel afhankelijk is. Deze toestand is meer uitgesproken bij gehuwde koppels dan bij samenwonenden.

Het inkomensverschil tussen vrouwen en mannen binnen het koppel vergroot naarmate de gemiddelde leeftijd van het koppel toeneemt. Het is het kleinst bij koppels met een gemiddelde leeftijd van minder dan 35 jaar en het hoogst voor de 65-plussers. Dit weerspiegelt uiteraard de moeilijkheden die vrouwen ondervinden bij de uitbouw van een continu beroepsparcours en de weerslag van de loopbaanonderbrekingen die hen worden opgelegd. Het verschil wordt steeds kleiner als men de hele populatie in aanmerking neemt waarbij men ook vaststelt dat het verschil vergroot met de leeftijd, de laatste leeftijdsgroep uitgezonderd.

Ook dit is een illustratie van de grote kwetsbaarheid van oudere vrouwen, ook al leven ze binnen een koppel.

Kinderloze koppels maken 52% uit van alle koppels, 41% van de koppels met een gemiddelde leeftijd van minder dan 35 jaar en 16% van de koppels met een leeftijd tussen 35 en 50 jaar. Binnen de koppels van jonger dan 35 jaar is het percentage koppels met een kind ten laste het hoogst : 28% tegenover 24% voor de 35 tot 50-jarigen en 18% voor de hele populatie. Het percentage koppels met twee kinderen en meer is het hoogst tussen 35 en 50 jaar.

Het inkomensverschil tussen vrouwen en mannen binnen de hele populatie koppels is groter dan bij de jongste groepen, ongeacht het aantal kinderen ten laste. Voor alle

koppels samen stelt men de grootste verschillen vast bij de koppels zonder kinderen. Ze zijn het kleinst wanneer koppels een kind ten laste hebben en worden groter met een tweede en vooral een derde kind ten laste.

Het inkomensverschil tussen vrouwen en mannen is systematisch groter bij gehuwde dan bij samenwonende koppels, ongeacht hun gemiddelde leeftijd en het aantal kinderen ten laste.

Uit deze analyse mag men daarom besluiten dat de verschillen binnen het koppel toenemen met het aantal kinderen en dat de grote ongelijkheid binnen de groep koppels zonder kinderen de uiting is van een generatie-effect, dat kleiner wordt voor de jongere leeftijdscategorieën.

De meeste koppels bestaan uit twee werknemers (48% van het totaal). Na hen komen de koppels bestaande uit twee gepensioneerden (12%). Van de bi-actieve koppels bestaat 22% uit twee voltijds bezoldigde werknemers en 16% uit een bezoldigde voltijds werkende man en een deeltijds bezoldigde vrouw. 9% van de koppels bestaat uit een voltijds bezoldigde werknemer en een inactieve vrouw. De bi-actieve koppels zijn sterker vertegenwoordigd bij samenwonende dan bij gehuwde koppels.

Voor de groep van de koppels in zijn geheel hebben de voltijdse werknemers steeds een hoger gemiddeld inkomen dan hun partner. Het verschil is kleiner wanneer de vrouw voltijds werkt (-19%); het is groter voor inactieve vrouwen (-87%). Voor alle andere statuten van de man geldt dat zijn gemiddeld inkomen lager is dan dat van zijn partner als zij voltijds werkt (behalve bij zelfstandigen) en hijzelf werkloos is of deeltijds werkt of wanneer zij deeltijds werkt en hij werkloos is. Zo blijkt duidelijk in welke mate het voltijds werknemersstatuut vrouwen het meest behoedt voor ongelijkheid binnen het koppel.

Als men de gehuwde en de samenwonende koppels vergelijkt, stelt men vast dat de ongelijkheid in alle gevallen groter is bij gehuwde koppels, behalve wanneer het twee zelfstandigen betreft.

Voor de totale groep koppels liggen de opleidingsniveaus van vrouwen en mannen dicht bij elkaar: 41% van de mannen en 40% van de vrouwen heeft hogere onderwijs genoten. 34% van de mannen en 32% van de vrouwen heeft een secundaire schoolopleiding en 25% van de mannen en 28% van de vrouwen heeft een diploma van het lager secundair onderwijs of minder. Bij 58% van de koppels hebben de partners hetzelfde opleidingsniveau.

Het opleidingsniveau van de partners in samenwonende koppels is hoger dan dat van wie deel uitmaakt van een gehuwd koppel. Zo beschikt 51% van de samenwonende vrouwen over een diploma van het hoger onderwijs tegenover 45% van de samenwonende mannen. 37% van de gehuwde vrouwen heeft dit opleidingsniveau tegenover 39% van de gehuwde mannen.

Voor de groep van de koppels in zijn geheel kunnen de inkomensverschillen in hoofdzaak worden toegeschreven aan het opleidingsniveau van de vrouw: ze zijn het grootst bij een lager opleidingsniveau van de vrouw (-63% tot -67%) en het kleinst wanneer haar

opleidingsniveau het hoogst is (-16% tot -36%). Toch is het verschil ook groot wanneer de man en de vrouw een hoger opleidingsniveau hebben (-36%).

Het is interessant om binnen de groep koppels de gehuwden en de samenwonenden te onderscheiden. Wie samenwoont, is gemiddeld jonger en de inkomensongelijkheden tussen de partners zijn er aanzienlijk minder groot dan bij gehuwde koppels. Samenwonende vrouwen oefenen vaker een beroepsactiviteit uit dan gehuwde vrouwen, wat hen beschermt tegen financiële afhankelijkheid van hun partner.

Deze analyse van de inkomensongelijkheden binnen koppels in SILC-België 2006 en 2007 toont een sterke afhankelijkheid van gehuwde vrouwen ten opzichte van hun partner: gehuwde vrouwen hebben een lager individueel inkomen en een grotere financiële afhankelijkheid dan de vrouwen in de totale populatie. Deze toestand geldt niet voor samenwonenden, bij wie de ongelijkheid kleiner is dan voor de gehele populatie. In alle gevallen is het de beroepsactiviteit die vrouwen het best beschermt tegen financiële afhankelijkheid.

De weerslag van een breuk

Het doel van dit deel van onze studie is te meten wat het effect is op het netto individueel inkomen en op de financiële afhankelijkheid als een koppel uit elkaar gaat of als de partner overlijdt.

In de literatuur vindt men doorgaans het idee terug dat een scheiding negatieve economische gevolgen heeft, vooral voor vrouwen, die hun economische toestand sterk zouden zien terugvallen na een breuk (Fritzell 1990, Burkhauser et al. 1991, Smock 1994, Jarvis & Jenkins 1999, Poortman 2000, 2002, Andreß et al. 2003, Manting & Bouman 2006). De omvang van deze terugval schommelt sterk van het ene land tot het andere, volgens de toegepaste methode en in functie van de tijdshorizon van de studie: de effecten zijn het sterkst op korte termijn. Voor de mannen wijzen deze studies op een *status quo* of een kleinere achteruitgang vergeleken bij deze vastgesteld bij de vrouwen.

Toch stelt men ook vast dat de meeste echtscheidingsprocedures worden ingesteld door vrouwen (Emmerling 2005, Brinig & Allen 2000, Braver, Whitley & Ng 1993). Deze tegenstrijdigheid tussen de wil om te scheiden en de dramatische gevolgen waartoe een scheiding leidt, kan op verschillende manieren verklaard worden. Eerst en vooral onderschatten de vrouwen de economische gevolgen van een breuk. Anderzijds lopen de redenen voor een scheiding sterk uiteen en is het mogelijk dat financieel verlies door andere voordelen gecompenseerd wordt: grotere zelfstandigheid, voldoening, enz. Een derde reden kan verband houden met de wijze waarop de financiële weerslag wordt gemeten: als de effecten van een scheiding op het inkomen van de partners verkeerd wordt gemeten, kan dit leiden tot een overschatting van het financieel verlies, vooral voor vrouwen. Zoals Smock, Manning & Gupta (1999, p.794) het stellen: « *Women experiencing separation or divorce typically undergo marked declines in family income and in measures of economic well-being that take account of family size* ».

Wij stellen ons vragen bij deze laatste verklaring aangezien het raadplegen van de literatuur over dit thema leidt tot een eerste vaststelling: de meerderheid van de studies die beogen de weerslag van een breuk op het inkomen te meten, gaat uit van de sterke

hypothese dat het totale inkomen vóór de breuk door de gezinsleden gedeeld gebruikt werd en vergelijkt hierdoor een gedeeld gezinsinkomen in zijn geheel met het individueel inkomen van elk van de gezinsleden na de breuk. Zo schrijft men bijvoorbeeld aan een echtgenote met een inkomen van 5000 euro die samenleeft met een man die 10000 euro verdient, vóór de breuk een inkomen toe van 7500 euro en na de echtscheiding een inkomen van 5000 euro, wat een verlies inhoudt van 2500 euro, hetzij 33%, terwijl op grond van onze hypothesen (wij verwerpen de hypothese van een door de gezinsleden gedeeld gezinsinkomen en nemen dus enkel het individueel inkomen van de individuen in aanmerking, i.e. het bedrag waarover zij individueel beschikken door werk, door overdrachten die hen worden toegekend of door eigen roerende of onroerende inkomsten, ongeacht hun leefwijze en het gezin waartoe zij behoren) haar inkomen in de beide gevallen 5000 euro zou bedragen en zij dus geen verlies lijdt.

Het feit dat de auteurs kiezen voor deze hypothese van een gedeeld inkomen verklaart uiteraard de rampzalige resultaten die men vaststelt voor de vrouwen die vóór de scheiding beschikten over een al dan niet aanzienlijk deel van het inkomen van hun partner dat zij nadien niet langer ter beschikking hadden.

Wij hebben vruchteloos geprobeerd gebruik te maken van de longitudinale SILC gegevens 2004-2007 om de weerslag te meten van een breuk op het individueel inkomen van de partners. De longitudinale benadering bestaat erin koppels die uit elkaar gaan te identificeren gedurende een welbepaalde periode, in ons geval is dat 2004-2007, en de toestand van de individuen waaruit ze zijn samengesteld te vergelijken een jaar vóór en een jaar na de breuk. Wij hebben moeten afzien van het gebruik van de longitudinale gegevens van SILC België omwille van het kleine aantal gescheiden koppels waarvoor drie jaar lang voor elke partner gegevens ter beschikking waren.

Om tot een benadering te komen van de weerslag van een breuk hebben wij in een eerste fase een verregaande vergelijking gemaakt van de inkomens en de toestand van financiële afhankelijkheid bij personen na hun scheiding met personen die in een koppel leven. Hiervoor maakten wij gebruik van een steekproef van de golven 2006 en 2007 van SILC-België. In een tweede fase voerden wij een longitudinale studie uitgaand van de longitudinale gegevens van de Europese SILC 2004-2007 voor 18 landen. In deze benadering worden de gescheiden gezinnen geïdentificeerd en hun netto individueel inkomen wordt berekend en vergeleken een jaar vóór en een jaar na de scheiding.

De eerste benadering van de effecten die een breuk heeft op het netto individueel inkomen en op de financiële afhankelijkheid bestond erin drie categorieën individuen te vergelijken : weduwen en weduwnaren, gescheiden personen en tenslotte personen in een koppel. De resultaten worden sterk getekend door deze verschillende statuten en door de individuele kenmerken.

De weduwgroep wordt in hoofdzaak gekenmerkt door een hoge leeftijd en door het gepensioneerdenstatuut dat daaraan verbonden is. Het generatie-effect verklaart ook voor deze groep het lager opleidingsniveau. De verschillen die de vergelijking van personen in een koppel en gescheiden personen oplevert, situeren zich op het vlak van de leeftijd. De leeftijd van gescheiden personen is gemiddeld 4 jaar hoger dan bij personen die deel uitmaken van een koppel. Het opleidingsniveau van gescheiden personen is lager. Inzake activiteitsstatuut omvat deze groep een groter aantal werklozen en een kleiner aantal voltijdse werknemers. Het aantal kinderen ten laste is dan weer kleiner bij gescheiden

personen dan bij koppels. De verschillen tussen vrouwen en mannen situeren zich op het vlak van hun activiteitsstatuut: binnen deze beide groepen stelt men slechts weinig verschil vast tussen de percentages voor de voltijds werkende vrouwen (om en bij de 31%). Daarentegen zijn veel meer gescheiden vrouwen werkloos, slechts weinigen onder hen zijn inactief en zij werken minder vaak deeltijds.

Ongeacht het huwelijksstatuut is het netto individueel inkomen van de man steeds hoger dan dat van de vrouw. Bij de koppels is het verschil het grootst. De inkomensongelijkheid is echter kleiner tussen gescheiden vrouwen en mannen onderling.

Het inkomen afkomstig van een economische activiteit is bij gescheiden mannen gemiddeld enigszins lager dan bij mannen die deel uitmaken van een koppel en de samenstelling van hun inkomen is vergelijkbaar, met uitzondering van het feit dat een hoger alimentatiegeld wordt betaald. Uit de vergelijking tussen vrouwen die in een koppel leven en gescheiden vrouwen blijkt dat de inkomensverschillen toenemen op het vlak van de overdrachten van de overheid (werkloosheidsuitkeringen en pensioenen). Daar waar gescheiden vrouwen vrij hoge uitkeringen ontvangen vergeleken bij deze van gescheiden mannen als zij werkloos worden, krijgen vrouwen in een koppel een veel lager bedrag dan mannen in een koppel. Het stelsel van werkloosheidsuitkeringen is gemoduleerd in functie van de gezinstoestand en bevoordeelt hierdoor sterk mannen als gezinshoofd. Het ouderdomspensioen van vrouwen is systematisch lager dan dat van mannen, met een nadrukkelijk groot verschil bij de groep personen die in een koppel leeft. Als gescheiden vrouwen een groot bedrag aan kinderbijslag ontvangen, dan kan dit worden toegeschreven aan het feit dat het vaak de gescheiden moeders zijn die de kinderen ten laste hebben. Het gemiddeld inkomen van weduwen en weduwnaars bestaat in hoofdzaak uit pensioenen uitgekeerd door de overheid.

De financiële afhankelijkheidsgraad is kleiner voor mannen in een koppel (6%) en voor weduwnaars, maar groter voor gescheiden mannen (11%). De afhankelijkheidsgraad van vrouwen in een koppel daarentegen is tweemaal groter dan het percentage dat is vastgesteld voor gescheiden vrouwen en voor weduwen.

Wij hebben deze analyse aangevuld met een longitudinale studie. Om de weerslag van een breuk van het koppel op het individueel inkomen van vrouwen en mannen aan een longitudinale analyse te kunnen onderwerpen, hebben wij gebruik gemaakt van de longitudinale gegevens van de Europese SILC gegevensbank van 2007 voor 18 Europese landen. Onze steekproef bestaat uit volwassenen die in koppel samenleefden tijdens het onderzoek van het jaar t (2004 of 2005), maar die geen partner hadden tijdens het onderzoek van het daaropvolgende jaar, i.e. in $t+1$ (2005 of 2006). Van deze individuen die als koppel uit elkaar gingen, hebben wij enkel die personen in aanmerking genomen voor wie wij ook over alle vereiste gegevens beschikten voor het jaar $t+2$ (2006 of 2007). Uit onze resultaten blijkt dat als gevolg van een breuk van het koppel het gemiddeld netto individueel inkomen van mannen met 6% toeneemt, terwijl voor vrouwen dit cijfer oploopt tot 40%. Onze resultaten gaan in tegen de strekking in de overige literatuur, waarin doorgaans gewag wordt gemaakt van de negatieve economische gevolgen van een breuk, in het bijzonder voor vrouwen. Dit kan verklaard worden aan de hand van het feit dat de meeste studies over inkomens en armoede de hypothese als uitgangspunt nemen dat alle inkomens door de leden van een gezin onderling gedeeld gebruikt worden, een hypothese die onze analyse verwerpt. Vernieuwend aan deze studie is immers dat zij zich toespitst op het persoonlijk inkomen van individuen, het inkomen waarover zij beschikken door hun werk, door overdrachten die hun worden uitgekeerd, door

inkomsten uit onroerende en roerende goederen... en dit ongeacht hun leefwijze of het gezin waarvan zij deel uitmaken. Ondanks het feit dat het netto individueel inkomen van vrouwen sterk toeneemt als het tot een breuk komt in het koppel, zoals in onze resultaten tot uiting komt, blijft hun gemiddeld inkomen lager dan dat van mannen.

De toename van het netto gemiddeld inkomen van vrouwen na een breuk kan in hoofdzaak worden toegeschreven aan overdrachten van de overheid. Het inkomen waarover vrouwen beschikken als gevolg van hun economische activiteit lijken door de breuk slechts weinig beïnvloed te worden.

Wij hebben inspiratie gezocht bij de studie van Uunk (2004), maar in tegenstelling tot zijn werkwijze gewerkt op individuele inkomens om een econometrisch model te ramen waarmee de individuele en macro-economische variabelen geïdentificeerd kunnen worden die de variatie van het netto individueel inkomen kunnen beïnvloeden bij een breuk in het koppel. Met betrekking tot de individuele kenmerken tonen wij aan dat het ontvangen inkomen vóór de breuk een negatieve invloed heeft op de toename van het inkomen na de breuk en dat dus de toename van het inkomen ingevolge de breuk minder groot is voor het individu dat vóór de breuk over een hoog inkomen beschikt. De leeftijd heeft een gunstig effect op de inkomensvariatie als proxy voor beroepservaring. Individuen met een hoog opleidingsniveau zien hun inkomen sterker toenemen na de breuk dan lager opgeleiden. Door een hoog opleidingsniveau krijgen vrouwen die vóór de breuk niet werkten vlotter toegang tot de arbeidsmarkt nadat het koppel uit elkaar is. Ten slotte leidt de breuk tot een toename van het netto individueel inkomen, die sterker is naarmate deze gebeurtenis de persoon ertoe aanzet om (opnieuw) actief te worden op de arbeidsmarkt.

Voor wat betreft de macro-economische variabelen heeft de toename van het aantal plaatsen voor kinderopvang in de openbare diensten een positieve invloed op de inkomensvariatie bij een breuk. Opvang door de overheid lijkt daarmee een onmisbaar beleid om alleenstaande vrouwen, en vooral moeders, in staat te stellen gezins- en beroepslast te combineren. Het blijkt vaak ingewikkeld om de geraamde impact van het type verzorgingsstaat op de economische gevolgen van een breuk te interpreteren. Dit resultaat benadrukt de nood aan een zeer kritische houding ten opzichte van klassificaties van verzorgingsstaten zoals uitgewerkt door Esping-Andersen (1990 en 1999).

Andere vormen van ongelijkheid

Ongelijkheden tussen individuen en tussen vrouwen en mannen blijven niet beperkt tot inkomensverschillen. Na kritische analyse van de conventionele benaderingen die uitgaan van het inkomen kwam men tot de conclusie dat het noodzakelijk is het gelijkheids- en armoedebegrip ook vanuit hun andere dimensies te benaderen. De meerdimensionale benadering werd sterk gestimuleerd door het werk van Amartya Sen (1981, 1985, 1992, 1995), de Nobelprijswinnaar die het ongelijkheids- en armoedebegrip herzag vertrekkende van de « menselijke bekwaamheden ». Het vermogen van een persoon om te participeren in de maatschappij en een behoorlijk leven te leiden, wordt samengevat in een welbepaald aantal manieren van functioneren, van zeer eenvoudig (eten tot men verzadigd is, drinken...) tot zeer complex (deelnemen aan het gemeenschapsleven...) en armoede wordt geformuleerd als het gebrek aan bekwaamheden (opleiding, middelen, tijd...) om dit functioneren te volbrengen (Jenkins & Micklewright 2007, blz.9).

Om andere vormen van ongelijkheid te bevatten, hebben wij de mogelijkheid onderzocht om de individuele gegevens over consumptie en tijd te gebruiken die voorkomen in de

gegevensbanken samengesteld op basis van de Enquête over het Gezinsbudget en het Tijdsbestedingsonderzoek op Belgisch niveau voor het jaar 2005.

De Enquête over het Gezinsbudget levert gedetailleerde informatie aan over de consumptie. Deze gegevens zijn evenwel enkel beschikbaar op gezinsniveau en het is onmogelijk om individuele consumptie hierin te onderscheiden. Het was dus niet mogelijk om ongelijkheden in het verbruik van vrouwen en dat van mannen te analyseren. Als dit soort gegevens beschikbaar zou zijn, zou een verband gelegd kunnen worden tussen het inkomen en het individueel verbruik, zodat de mechanismen die binnen het gezin functioneren beter geïdentificeerd kunnen worden.

Het tijdsbestedingsonderzoek biedt individuele gegevens over de tijdsbesteding van vrouwen en mannen (voor een aantal zeer gedetailleerde, opgesplitste gegevens). Op grond van dit onderzoek hebben wij de ongelijkheden geanalyseerd in de beschikbaarheid van tijd voor vrouwen en voor mannen. Deze ongelijkheden werden bestudeerd in functie van meerdere individuele kenmerken.

De analyse van de tijdsbesteding verwijst naar het tijdarmoedebegrip, dat kan worden omschreven als het feit dat sommige personen niet over voldoende tijd beschikken om uit te rusten en voor vrijetijdsbesteding na aftrek van de tijd die ze besteden aan werk, ongeacht of dit bezoldigd is (beroepsactiviteit) of niet (huishoudelijke en ouderlijke activiteiten) (Bardasi & Wodon, 2006).

Wij hebben op basis hiervan vijf indicatoren samengesteld die de ongelijkheden tussen mannen en vrouwen in tijdsbesteding en tijdarmoede samenvatten.

Tabel 3 : Indicatoren voor tijdsongelijkheid in België

	Mannen	Vrouwen	Verhouding vrouwen/mannen
Percentage personen die in tijdarmoede verkeren	15,19	16,6	1,09
Intensiteit van de tijdarmoede	129,12	125,88	0,97
Tijd besteed aan bezoldigde arbeid	21,99	14,57	0,66
Tijd besteed aan niet-bezoldigde arbeid	16,89	27,55	1,63
Gecumuleerde armoede	<i>0,01</i>	<i>0,07</i>	<i>6,50</i>

Bron : Belgisch Tijdsbestedingsonderzoek 2005, eigen berekeningen

De eerste indicator geeft de ongelijkheid van tijdarmoede aan en belicht de verhouding tussen de percentages vrouwen en mannen die in tijdarmoede verkeren. Om deze tijdarmoede te meten, maakten wij gebruik van een drempel gelijk aan 1.5 maal het aantal mediaanuren dat de populatie besteedt aan werk (al dan niet bezoldigd). Deze drempel wordt ook gebruikt in de literatuur (Bardasi & Wodon, 2006; Lawson, 2007).

De indicator bedraagt 1.09 en geeft aan dat vrouwen meer dan mannen slachtoffer zijn van tijdarmoede. Deze toestand heeft betrekking op 16.6% van de vrouwen.

Vervolgens berekenden wij een tweede indicator, die de ongelijkheden meet tussen vrouwen en mannen in functie van de intensiteit van de tijdarmoede, i.e. de verhouding tussen de gemiddelde overblijvende tijd voor vrouwen en voor mannen. Deze verhouding

toont aan dat vrouwen beschikken over een tijd voor rust en sociale of culturele activiteiten (hetzij de tijd die overblijft nadat de tijd besteed aan bezoldigde en niet-bezoldigde arbeid is afgetrokken) die gelijk is aan 97% van die tijd waarover mannen beschikken, wat overeenstemt met gemiddeld minstens 3 uur per week.

Tijdarmoede gaat uit van het totale arbeidstijdbegrip, ongeacht of deze bezoldigd is of niet. Wij zijn dieper ingegaan op de gendergebonden ongelijkheden voor deze verschillende tijdstypes, om op grond hiervan na te gaan of de ongelijkheden in tijdarmoede beter verklaard worden aan de hand van de ongelijkheden vastgesteld op het vlak van bezoldigde arbeidstijd of van niet-bezoldigde arbeidstijd. Daartoe stelden wij twee indicatoren samen : de eerste is de verhouding tussen de bezoldigde arbeidstijd voor vrouwen en voor mannen, de tweede is de verhouding tussen de niet-bezoldigde arbeidstijd voor vrouwen en voor mannen.

De verschillen tussen vrouwen en mannen inzake tijdarmoede worden verklaard aan de hand van ongelijkheden vastgesteld op het vlak van deze beide soorten arbeid : de indicator voor de ongelijkheden in de niet-bezoldigde arbeid wijst erop dat vrouwen gemiddeld 63% van de overblijvende tijd méér besteden aan huishoudelijke en ouderlijke taken dan mannen (wat overeenstemt met ruim 10 uur per week), terwijl de indicator voor de ongelijkheden in de bezoldigde arbeid van zijn kant aangeeft dat de bezoldigde arbeidstijd van vrouwen gemiddeld 66% bedraagt van de tijd die mannen hieraan besteden (het verschil bedraagt ruimschoots 7 uur per week).

Daarnaast tonen onze resultaten aan dat de ongelijkheden, zowel voor de bezoldigde arbeidstijd als voor de niet-bezoldigde arbeidstijd, sterk schommelen in functie van de sociaal-economische kenmerken die men onderzoekt : voor wie gehuwd is en kinderen heeft, nemen de ongelijkheden toe, maar ze verminderen echter voor wie voltijds bezoldigd werkt en beschikt over een hoog opleidingsniveau.

Een laatste indicator is de verhouding tussen het percentage vrouwen en mannen met gecumuleerde inkomens- en tijdarmoede. Hieruit blijkt dat tijdarmoede en geld-armoede twee afzonderlijke soorten armoede zijn, aangezien onze resultaten aantonen dat om en bij de 16% van de populatie is getroffen door tijds- of geld-armoede, maar dat slechts 6% de beide soorten armoede cumuleert, en dan betreft het in hoofdzaak vrouwen.

Dit resultaat kan verklaard worden door het feit dat mensen die naar financiële maatstaven arm zijn, doorgaans geen bezoldigde arbeid verrichten en hierdoor over meer tijd beschikken.

Vrouwen kampen verhoudingsgewijs vaker met deze twee soorten armoede dan mannen.

Weerslag op het beleid en aanbevelingen

Het feit dat we in de belangrijkste gegevensbanken die gebruikt kunnen worden om middelen en consumptie te bestuderen niet beschikken over individuele gegevens is een afspiegeling van een specifieke, onvolledige visie op de maatschappij, die aansluit bij het unitair gezinsmodel, waarbij men optreedt als « één man » en voorbijgaat aan de respectieve voorkeuren en middelen van elk gezinslid afzonderlijk. Deze traditionalistische opvatting vindt men eveneens terug bij de vaststelling dat in België de sociale rechten nog steeds geen individuele rechten zijn, en dit vooral in de berekeningswijze van de indicatoren die het beleid opvolgen. Zoals Briar verduidelijkt

(2000) : *“Ways of conceptualising and measuring poverty, inequality and well-being are political and contestable, and thus are subject to constant reinterpretation and change. Indices and concepts, to a considerable extent, reflect the values of the people responsible for framing them. Concepts and measures potentially can be framed in ways that expose the poverty of disadvantaged groups, such as women, and that act as a basis for action to improve the situation of these groups. However, the choice of concepts and measures also can be used by governments to present the results of their policies in a more favourable light, or to restrict demands for assistance.”* (Briar 2000, blz. 12).

De verantwoordelijkheid ligt derhalve bij het beleid en de weerslag hiervan is groot : hoe kunnen we efficiënt de ongelijkheden tussen vrouwen en mannen bestrijden als men deze ongelijkheden weigert te meten op grond van het individueel inkomen ? Hoe kunnen we de armoede van vrouwen bestrijden als men ze wegmoffelt binnen het gezin ?

Gegevensbanken verrijkt met individuele gegevens

Een eerste hervorming zou zijn dat men voorziet in gegevensbanken op grond waarvan binnen de gezinnen nauwkeurig geïdentificeerd kan worden wat ieder gezinslid individueel produceert en consumeert, dat men zich dus niet langer achter het gezin verschuilt, maar de werking ervan openbreekt.

Deze gegevens zijn onmisbaar om nauwkeurig de opbouw en de weerslag van ongelijkheden te identificeren. Als men theorieën formuleert op basis van onbestaande gegevens, dan is dat de beste aanzet tot een inefficiënt beleid.

Daarom luidt onze aanbeveling dat de gegevensbanken SILC en de Enquête over het Gezinsbudget opnieuw geformatteerd zouden worden zodat het mogelijk wordt nauwkeurig individuele gegevens te identificeren voor alle individuen in de enquête, ongeacht hun gezinsstatuut.

De SILC gegevensbank is de volledigste statistische bron voor inkomens en leefomstandigheden die vandaag in België bestaat. Ze is opgebouwd rond het gezinsbegrip omdat men precies van het gezin vertrekt om de gegevens te verzamelen over de individuen waaruit het is samengesteld. Het probleem dat zich daarbij stelt, is dat niet alle variabelen waarmee het individueel inkomen van deze gezinsleden kan worden berekend beschikbaar zijn. Een aantal hiervan is enkel beschikbaar voor het gezin als geheel, waardoor de informatie moet worden uitgesplitst aan de hand van hypotheses. Een eerste verzoek is daarom dat alle gegevens met betrekking tot het inkomen voor ieder individu binnen het gezin apart verzameld zouden worden.

Sommige variabelen zijn op individueel vlak beschikbaar in de Belgische SILC, maar worden vervolgens op gezinsniveau samengebracht in de Europese SILC : dit is het geval voor de moederschaps/vaderschapsuitkering (individuele vraag nr. I116 van de Belgische vragenlijst uit 2007) en voor het ouderschapsverlof (vraag I117 van dezelfde vragenlijst) die worden gebundeld in de variabele HY050 voor uitkeringen die verband houden met het gezin en de kinderen [Family/children related allowances] . Deze informatie zou dus ook op Europees niveau geïndividualiseerd moeten worden.

Voor andere inkomenstypes zijn slechts bepaalde individuele inkomensvariabelen beschikbaar om de begunstigde te identificeren. Dit is onder meer het geval voor verscheidene bestanddelen van de inkomsten uit vermogen.

Voor andere inkomensposten wordt de informatie volledig verzameld op gezinsniveau en dus is het belangrijk dat deze variabelen aan de basis worden geïndividualiseerd. Dit is het geval voor de volgende variabelen : overdrachten tussen gezinnen, zowel inkomend als uitgaand : HY080 "Regular inter-household cash transfer received" en HY130 "Regular inter-household cash transfer paid", overige uitkeringen die verband houden met maatschappelijke uitsluiting (HY060 "Social exclusion not elsewhere classified") ; uitkeringen die verband houden met het wonen (HY070 "Housing allowances") en belastingen (HY140 "Tax on income and social cotributions"). Bij deze variabelen horen ook twee elementen die in mindere mate betrekking hebben op België : de vermogensbelasting (HY120 "Regular taxes on wealth") en het inkomen van gezinsleden jonger dan 16 jaar (HY110 "Income received by people under 16").

Anderzijds moeten ook de variabelen met betrekking tot leefomstandigheden en gemis aan individuele bevraging onderworpen worden, zoals het bezit van een gsm (HS070), een auto (HS110) en meer in het algemeen alle vragen die de financiële moeilijkheden meten waarmee personen te kampen hebben.

Ten slotte zijn er initiatieven die erkenning verdienen omdat ze de gesloten doos van het gezin openen en dieper ingaan op besluitvorming en verdeling : In Frankrijk werd de enquête "Emploi du Temps" van het INSEE, die als doel heeft gegevens te verzamelen over de wijze waarop individuen hun tijd organiseren, in 2009 aangevuld met een module "Décisions dans le couple - DDC" (beslissingen binnen het gezin) gewijd aan de manier waarop binnen het gezin beslissingen worden genomen over : de besluitvorming (discussies, onderhandelingen) binnen het koppel ; het verschil aan middelen tussen de partners ; het beheer van persoonlijke en gemeenschappelijke middelen.

SILC 2010 zal voorzien in een module "gedeeld gebruik van middelen binnen het gezin"¹. Deze module omvat zeven verplichte variabelen betreffende de regeling voor het beheer van de financiën van het gezin, die op het niveau van het gezin worden bevragd. Alle andere variabelen worden op individueel niveau bevragd en hebben betrekking op het deel van het inkomen dat in rekening wordt gebracht, de toegang tot een bankrekening, de mogelijkheid om over alledaagse uitgaven te beslissen, voor grote uitgaven, met betrekking tot de kinderen, voor dure aankopen en meubilair, voor een geldlening, voor het gebruik van spaargeld en voor het nemen van beslissingen : het vermogen van de persoon om beslissingen te nemen voor een reeks uitgavenposten. Andere vragen slaan op het tijdsgebruik en het bedrag van de persoonlijke uitgaven.

De Enquête over het Gezinsbudget is een bevraging die een groot aantal variabelen over de consumptie en de leefomstandigheden oplevert, met in totaal vrijwel 1.500 variabelen zoals :

1

[Verordening \(EG\) nr. 646/2009](#) van 23/07/2009 met betrekking tot de lijst met secundaire doelvariabelen voor 2010 betreffende het gedeelde gebruik van middelen binnen het huishouden, bekendgemaakt in het Publicatieblad van 24/09/2009

- voedingsuitgaven (brood en ontbijtgranen, vlees, vis, zuivelproducten, fruit, groenten, snoepgoed, bereide maaltijden, al dan niet alcoholische dranken, tabak);
- uitgaven voor kledingsartikelen (kleren, babykleertjes, kledingaccessoires, schoenen, herstelling van kleren/schoenen);
- woonuitgaven (brutohuur; verwarming, verlichting en water);
- uitgaven voor de aankoop van meubelen, huishoudtoestellen, voorwerpen voor de huishouding en het courant onderhoud (vaste meubelen en accessoires, tapijten, andere vloerbekleding, herstelling; huishoudtextiel, meubel- en herstellingsartikelen; verwarmingstoestellen en grote huishoudtoestellen, enz.);
- uitgaven voor lichaamsverzorging en gezondheid (geneesmiddelen en farmaceutische producten, toestellen en materiaal voor therapeutische doeleinden, diensten van artsen, verpleging en andere andere zorgberoepen, enz.)
- vervoers- en verkeersuitgaven (aankoop van een auto, uitgaven voor het gebruik van een privé-voertuig, vervoersdiensten, enz.);
- uitgaven voor cultuur, ontspanning en onderwijs (apparatuur en accessoires; vrijetijdsdiensten, vertoningen en cultuur; bladen, boekhandel, schrijfmateriaal, onderwijs);
- uitgaven voor andere goederen en diensten (lichaamsverzorging; persoonlijke artikelen; restaurant-, café- en hotelbezoek; reizen; financiële diensten en verzekeringen, enz.);
- uitgaven die niet tot consumptie behoren (belastingen, overdrachten naar personen en organisatie, beleggingen, leningen, enz.);
- woonomstandigheden (soort woning die men betreft, zoals 4/3/2-gevelwoning, appartement in een gebouw met 2/3-4/5-9/10 of meer woningen, enz.; het kadastraal inkomen; het bouwjaar; de afmetingen en het aantal keukens/slaapkamers/enz.; tuin/terras/enz.; garage; enz.);
- de beschikbaarheid van voertuigen (aantal voertuigen; eigendom van het voertuig : aangekocht, leasing enz.; aantal bedrijfsvoertuigen; enz.);
- beschikbare duurzame goederen op de laatste dag van de referentiemaand (motor, fiets, caravan, telefoon, gsm, internet, televisie, camera, dvd-speler, wasmachine, stofzuiger, enz.);

Het grote nadeel is dat deze gegevens worden verzameld op gezinsniveau. Maar de analyse van ongelijkheden tussen mannen en vrouwen moet, zowel wat consumptie betreft als qua leefomstandigheden, noodzakelijkerwijs worden uitgevoerd op basis van individuele gegevens omdat de informatie die op gezinsniveau wordt verzameld, reële verschillen tussen vrouwen en mannen kan verhullen. Deze gegevensbank moet daarom worden verbeterd door de vragenlijsten te individualiseren.

Het Tijdsbestedingsonderzoek is een enquête die het voordeel biedt dat ze een geheel van zeer gedetailleerde gegevens samenbrengt en dat deze gegevens op individuele basis worden verzameld, waardoor de ongelijkheden in tijdsbesteding tussen mannen en vrouwen geanalyseerd kunnen worden. In die zin hebben wij geen aanbeveling te formuleren voor deze enquête.

Op individueel vlak berekende indicatoren leiden tot onderschatting van kansarmoede bij vrouwen

Als deze gegevensbanken zijn aangevuld met individuele gegevens zal het noodzakelijk zijn de ongelijkheids- en armoede-indicatoren te herzien en eindelijk komaf te maken met de sterke hypothese dat alle middelen door de leden van een gezin gedeeld gebruikt worden.

Wij stellen voor dat op Belgisch niveau een systematische opvolging van de BGIA indicatoren georganiseerd wordt. Dit soort opvolging bestaat reeds voor het gendergebonden loonverschil tussen vrouwen en mannen in België, zoals deze gepubliceerd wordt door het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen. Gelet op de sterke ongelijkheden tussen vrouwen en mannen inzake inkomen en financiële afhankelijkheid die blijken uit de BGIA-analyse, lijkt het ons essentieel dat de volgende indicatoren gepubliceerd worden en vervolgens op jaarlijkse basis opgevolgd om de evolutie van de ongelijkheden tussen vrouwen en mannen in Europa te meten.

Ook lijkt het ons fundamenteel dat alle officiële rapporten over armoede en ongelijkheden zouden voorzien in een analyse op grond van geïndividualiseerde indicatoren. Dit zou meer bepaald kunnen gelden voor de sociale barometers en andere jaarlijkse publicaties die de evolutie van de armoede volgen en die stuk voor stuk door de « gezinshypothese » zijn aangetast.

Op Europees vlak zouden de gemeenschappelijke indicatoren bestemd om het sociale beschermings- en sociale insluitingsproces te volgen, eveneens aangevuld moeten worden met indicatoren gebaseerd op het individueel inkomen: de gepresenteerde armoedepercentages en inkomensongelijkheden worden er berekend zonder rekening te houden met het individueel inkomen, uitgaand van de sterke hypothese dat binnen het koppel alle middelen gedeeld gebruikt worden.

Aangezien die indicatoren worden gebruikt om de weerslag van het nationaal beleid op de maatschappelijke integratie, de pensioenen en de gezondheid te meten, kunnen indicatoren met een scheefgetrokken gendereffect de overheden ertoe aanzetten voorbij te gaan aan de ongelijkheden tussen vrouwen en mannen die door deze indicatoren verborgen blijven. Hierdoor kunnen de genomen beleidsinitiatieven onbruikbaar blijken om de werkgelegenheid en de sociale insluiting van vrouwen te bevorderen aangezien hun specifieke situatie niet op een correcte wijze wordt weergegeven door de gebruikte indicatoren. Wij vinden het dan ook essentieel dat nieuwe indicatoren die op individueel niveau zijn gemeten, de indicatoren van « Laken » zouden aanvullen.

Een geïndividualiseerd sociaal en fiscaal beleid

Zodra de gegevensbanken zijn aangepast en de indicatoren berekend en opgevolgd, is het de beurt aan de sociale zekerheidsstelsels doorheen Europa om herzien te worden, zodat aan iedereen individuele sociale rechten kunnen worden gewaarborgd, ongeacht het geslacht of het gezinstype waartoe de individuen behoren. De belastingstelsels en de maatschappelijke overdrachten berusten nog te vaak op het traditionele schema van de man die in de behoeften van het gezin voorziet.

Tabel 4. Voorgestelde indicatoren

	SILC-België 2006	SILC-België 2007
Indicatoren voor inkomensongelijkheid		
Verhoudingen tussen het gemiddeld inkomen van vrouwen en van mannen		
Bruto inkomen	0.55	0.56
Netto inkomen	0.62	0.63
Inkomen afkomstig van een economische activiteit	0.72	0.71
Waarvan : Inkomen van loontrekkenden	0.72	0.70
Waarvan: Loon	0.74	0.73
Premies	0.58	0.58
Waarvan : Vakantiegeld	0.61	0.61
Eindejaarspremie	0.68	0.66
Dertiende maand	0.70	0.72
Inkomen uit een zelfstandige activiteit	0.67	0.68
Overdrachten van de overheid	0.75	0.77
Waarvan: Pensioenen	0.66	0.70
Werkloosheid	0.68	0.71
Waarvan : Werkloosheidsuitkering	0.89	0.88
Invaliditeitsuitkering	0.83	0.87
Verhouding tussen het percentage vrouwen in het eerste en het laatste deciel	3.6	3.6
Indicatoren voor de ontleding van de Gini-coëfficiënt		
Betrekkelijke economische afstand	0.605	0.586
Verhouding tussen de transvariatie en de bruto intergroepen-ongelijkheid	0.393	0.414
Ongelijkheidsindicatoren voor het risico op financiële afhankelijkheid of individuele armoede		
Financiële afhankelijkheidsgraad of risico op individuele armoede		
Totaal	24%	23%
Vrouwen	36%	34%
Mannen	11%	11%
Verhouding tussen de financiële afhankelijkheidsgraad van vrouwen en van mannen	3.3	3.1
Verhouding tussen het betrekkelijke mediaanverschil voor vrouwen en voor mannen	1.7	1.6
Verhouding tussen de intensiteit van de financiële afhankelijkheid van vrouwen en van mannen	5.6	5

	Belgisch Tijdsbestedings- onderzoek 2005
Ongelijkheid in tijdarmoede	1.09
Ongelijkheid in intensiteit van tijdarmoede	0.97
Ongelijkheid in bezoldigde arbeidstijd	0.66
Ongelijkheid in niet-bezoldigde arbeidstijd	1.63
Ongelijkheid in gecumuleerde armoede	6.5

Bron : SILC 2006+2007, Belgisch Tijdsbestedingsonderzoek 2005, eigen berekeningen

Referenties

- Andreß, H.-J., B. Borgloh, M. Gullner and K. Wilking**, 2003. Wenn aus Liebe rote Zahlen werden. Über die wirtschaftlichen Folgen von Trennung und Scheidung [When love becomes being in the red. About the economic consequences of separation and divorce]. Wiesbaden (DE), Westdeutscher Verlag.
- Atkinson, T., B. Cantillon, E. Marlier, and B. Nolan**, 2002. Social Indicators: The EU and Social Inclusion, Oxford University Press, Oxford.
- Blinder, A.S.**, 1973 « Wage Discrimination : Reduced Form and structural variables », *Journal of Human Resources*, Vol. 8, pp. 436-465.
- Braver, S. L., M. Whitley and C. Ng**, 1993. "Who divorced whom? Methodological and theoretical issues", *Journal of Divorce and Remarriage*, 20, pp.1-19.
- Briar, C.**, 2000, "In search of gender-sensitive concepts and measures of poverty, inequality and well-being", *Social Policy Journal of New Zealand*, Issue 14 (July), pp. 17-29.
- Browning, M., F. Bourguignon, P.-A. Chiappori and V. Lechene**, 1994, "Income and Outcomes: A Structural Model of Intra-Household Allocation", *Journal of Political Economy*, Vol. 102, pp. 1067-96.
- Brinig, M. F. and D. W. Allen**, 2000. "These boots are made for walking: Why most divorce filers are women", *American Law and Economics Review*, 2, pp.126-169.
- Burkhauser, R., G. Duncan, R. Hauser and R. Berntsen**, 1991. "Wife or frau, women do worse: a comparison of men and women in the United States and Germany after marital dissolution", *Demography*, vol.28, n°3, pp.353-360.
- Cantillon, S. and B. Nolan**, 2001, "Poverty within households: measuring gender differences using nonmonetary indicators", *Feminist Economics*, Vol. 7, n° 1, pp. 5-23.
- Casper, L. M., S. S. McLanahan and I. Garfinkel**, 1994, "The gender-poverty gap: what we can learn from other countries", *American Sociological Review*, Vol. 59, n° 4, pp. 594-60.
- Daly, M. and Rake, K.**, 2002, "Gender, household and individual income in France, Germany, Italy, the Netherlands, Sweden, the USA and the UK", *Luxembourg Income Study working paper series*, working paper n° 332, November, 26 p. + appendix.
- Emmerling, D.**, 2005. "Ehescheidungen 2003 [Divorce in 2003]", *Wirtschaft und Statistik*, 2, pp.97-108.
- Esping-Andersen, G.**, 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Oxford: Polity Press.
- Esping-Andersen, G.**, 1999. *Social Foundations of Postindustrial Economies*, Oxford: Oxford University Press.
- Folbre, N.**, 1986, "Hearts and spades: paradigms of household economics", *World Development*, Vol. 14, n° 2, pp. 245-55.
- Fritzell, J.**, 1990,. "The dynamics of income distribution: Economic mobility in Sweden in comparison with the United States". *Social Science Research*, 19, 17 – 46.
- Jarvis, S. and S. Jenkins**, 1999. "Marital splits and income changes: Evidence from the British Household Panel Survey", *Population Studies*, vol.53, n°2, pp.237-254.
- Jenkins, S. and J. Mickelright**, Eds, 2007, *Inequality and Poverty Re-examined*, Oxford University Press
- Kabeer, N.**, 1994, *Reversed realities: gender hierarchies in development thought*. London, Verso.
- Lundberg S., R. A. Pollak and T. J. Wales**, 1997, "Do Husbands and Wives Pool their resources? Evidence from the U.K. Child Benefit", *Journal of Human Resources*, n° 22, pp. 463-80.
- Manting, D. and A. Bouman**, 2006. "Short and long-term economic consequences of union dissolution of marital and consensual unions. The example of the Netherlands", *European Sociological Review*, vol.22, n°4, pp.413-429.
- Nelson, J.**, 1996, *Feminism, objectivity, and economics*. London and New York, Routledge.
- Oaxaca, R.**, 1973, « Male-female wage differentials in urban labour markets », *International Economic Review* 14(3), pp. 693-709

- Pahl, J.**, 1980, "Patterns of money management within marriage", *Journal of Social Policy*, Vol. 9, n° 3, pp. 313-36.
- Pahl, J.**, 1983, "The allocation of money and the structuring of inequality within marriage", *Sociological Review*, Vol. 31, n° 2, pp. 235-62.
- Pahl, J.**, 1989, *Money and Marriage*. Basingstoke, Macmillan.
- Poortman, A. and M. Kalmijn**, 2002. "Women's labour market position and divorce in the Netherlands: evaluating economic interpretations of the work effect", *European Journal of Population*, vol.18, n°2, pp.175-202.
- Poortman, A.**, 2000. "Sex differences in the economic consequences of separation: A panel study of The Netherlands", *European Sociological Review*, vol.16, n°4, pp.367-383.
- Sen, A.**, 1982, *Choice, Welfare and Measurement*, Oxford, Basil Blackwell, 480 p.
- Sen, A.**, 1985, *Commodities and Capabilities*, Londres, Elsevier Science Publishing Company.
- Sen, A.**, 1992, *Inequality Re-examined*, Harvard, Harvard University Press.
- Smock, P., W. Manning and S. Gupta**, 1999. "The Effects of Marriage and Divorce on Women's Economic Well-being", *American Sociological Review*, vol.64, n°6, pp.794-812.
- Uunk, W.**, 2004. "The economic consequences of divorce for women in the European Union: The impact of Welfare State Arrangements", *European Journal of Population*, vol.20, n°3, pp.251-285.
- Vogler, C.**, 1989, "Labour market change and patterns of financial allocation within households", Oxford, ESRC Social Change and Economic Life Initiative.
- Vogler, C. and J. Pahl**, 1993, "Social and economic change and the organisation of money in marriage", *Work, Employment and Society*, n° 7, pp. 71-95.
- Wolff, P.**, 2009, "79 million EU citizens were at-risk-of-poverty in 2007, of whom 32 million were also materially deprived", Eurostat, *Statistics in focus*, Population and social conditions, n°46/2009, 12 p.
- Woolley, F. and J. Marshall**, 1994, "Measuring inequality within the household", *Review of Income and Wealth*, Vol. 40, n° 4 (December), pp. 415-31.